

КЛЮЧКОВИЧ В. Ю.,
аспірант кафедри
загальноправових дисциплін
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 342.56

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-5-1-6>

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ ПРИНЦИПІВ ПРАВОЗАСТОСОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

У статті досліджуються теоретичні питання становлення принципів правозастосовної діяльності органів судової влади в Україні. З'ясовано сучасний зміст категорії «принципи правозастосовної діяльності» в контексті функціонування судової влади. Встановлено, що принципи правозастосовної діяльності органів судової влади мають подвійну природу, оскільки є і частиною принципів публічної діяльності суб'єктів влади усіх рівнів, і частиною загальних принципів права, на яких ця діяльність вибудовується. Принципи правозастосовної діяльності органів судової влади займають самостійну нішу в багаторівневій системі принципів судової діяльності, які, своєю чергою, витікають із загальних принципів права, оскільки відправлення правосуддя як специфічна функція держави об'єктивно відбувається на правових постулатах, ідеях, що відображають сучасний рівень суспільства.

Сформульовано визначення принципів правозастосовної діяльності органів судової влади в Україні, під якими варто розуміти стандарти, що зумовлюють діяльність суду із застосування норм матеріального і процесуального права та визначають напрям розвитку правосуддя і правотворчості. Принципи правозастосовної діяльності органів судової влади розглядаються як система, що складається з певних елементів. Викладено погляд на систематизацію принципів судочинства, що структурно передбачає їх поділ на загальні та спеціальні принципи. Досліджено загальні та спеціальні принципи правозастосовної діяльності органів судової влади в Україні. Отримала продовження дискусія, відповідно до якої принципи права варто визначати через поняття «вимога», що актуально для діяльності органів судової влади у процесі застосування ними норм права.

Ключові слова: *принципи права, правозастосовна діяльність, судова влада, принципи правозастосовної діяльності органів судової влади, система, структура, суд.*

The article explores the theoretical issues of the principles of law enforcement activities of the judiciary in Ukraine. The contemporary content of the category of principles of law enforcement activity in the context of the functioning of the judiciary has been clarified. It is established that the principles of law enforcement activity of the judiciary are of a dual nature, as they are both part of the principles of public activity of the authorities of all levels, and part of the general principles of law on which this activity is based. The principles of law enforcement activity of the judiciary occupy an independent niche in the multilevel system of principles of judicial activity, which, in turn, follow from the general principles of law, since the administration of justice as a specific function of the state objectively occurs on legal postulates, ideas that reflect the modern level of society.

The definition of principles of law enforcement activity of the judiciary in Ukraine is formulated, under which we should understand the standards that determine the activity of the court on the application of substantive and procedural law, and determine the direction of development of justice and law-making. The principles of law enforcement activity of the judiciary are regarded as a system consisting of certain elements. The article deals with the systematization of the principles of justice, which structurally presupposes their division into general and special principles. The general and special principles of law enforcement activity of the judiciary in Ukraine are investigated. There has been continued a discussion according to which principles of law should be defined through the notion of requirement, which is relevant to the activities of the judiciary when applying the rules of law.

Key words: *principles of law, law enforcement activity, judiciary, principles of law enforcement activity of the judiciary, system, structure, court.*

Вступ. Органи судової влади у правовій державі мають сприяти утвердженню демократичних принципів суспільного ладу, його стабілізації, захищати ідеї справедливості і гуманізму, бути взірцем високої правової культури. У процесі здійснення судової влади на суддів покладені вкрай важливі для розвитку України функції, серед яких відновлення порушених прав фізичних та юридичних осіб, контроль над законністю у країні, гарантування пріоритету права людини над державними або корпоративними інтересами. Саме ці максими в разі їх реального відтворення є головною умовою успішної інтеграції України до Європейського Співтовариства, створення в нашій державі сервісної моделі надання управлінських послуг громадянам.

В основі діяльності органів судової влади лежить започаткована Конституцією України концепція поділу влад, яка покладає на судову владу, у тому числі, контроль за відповідністю праву дій і рішень законодавчої та виконавчої гілок влади. У цьому механізмі стримувань і противаг, який живить взаємини гілок державної влади, особливу арбітражну роль виконує судова гілка влади. Разом із функцією відновлення порушених прав фізичних та юридичних осіб, основою цього механізму є забезпечення судового правозастосування як основного засобу контролю над владою, обмеження всевладдя гілок влади, покликаних і зобов'язаних поважати, дотримуватися і захищати права і свободи громадян. Процес правозастосування органами судової влади має базуватися на відповідних принципах, закріплених й оформлених у правовий спосіб.

У теорії права поняття «правозастосовна діяльність» використовується досить часто, і в загальному розумінні немає принципових розбіжностей щодо її змісту. Дискусійними та актуальними залишаються питання щодо самого механізму застосування права, який дуже часто піддається впливу з боку вкрай рухливих та мінливих суспільних відносин, регулювання яких є головним завданням права. У вітчизняній правовій науці такі питання, як принципи права, принципи правозастосовної діяльності різних суб'єктів, досліджувалися часто, висновки та пропозиції з цього приводу в науковій літературі висвітлені широко, проте їх відображення в нормативно-правових актах не відповідає рівню наукової думки з цих питань, що, зрештою, негативним чином впливає на якість застосування права відповідними суб'єктами. Серед останніх спроб звернутися до цієї тематики варто згадати статтю М. Борисенко «Ознаки та принципи правозастосовної діяльності: теоретичний аспект» (2015) [1]. Безпосередньо досліджень правозастосовної діяльності органів судової влади, принципів, на яких базується така діяльність, у вітчизняній науці права не так багато. Певним чином ця проблематика розглядається у статті В. Капустинського та І. Волкової «Теоретичні основи судового правозастосування» (2016) [2]. Більше наукової інформації з питань становлення судової влади, принципів організації судочинства можна отримати із зарубіжних джерел за авторством Р. Алексі, Р. Арнольда, Е. Адамантиса, А. Барака, Д. Баррі, Ж.-Л. Бержеля, В. Бернхема, Е. Бредлі, Б. Візера, А. Гарапона, Р. Гурбанова, Р. Давіда, В. Джексона, Д. Ллойда,

Ф. Люшера, П. Мангуссона, Дж. Оберто, М. Де Сальвіа, Дж.Д. Федеріко, Л. Фрідмена, Ф. Хайека, П. Уокера, К. Цвайгерта, Г. Штайнбергера та ін. Подальші дослідження теоретичних питань становлення принципів правозастосовної діяльності органів судової влади в Україні, особливо після започаткування судової реформи, становлять високу актуальність та корисність для доктринального розуміння сучасного правосуддя.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження теоретичних питань становлення принципів правозастосовної діяльності органів судової влади в Україні. Для досягнення поставленої мети варто вирішити такі *завдання*: а) з'ясувати сучасний зміст категорії «принципи правозастосовної діяльності» в контексті функціонування судової влади; б) сформулювати визначення принципів правозастосовної діяльності органів судової влади в Україні та окреслити їх загальну структуру.

Результати дослідження. Дослідження, присвячені принципам правозастосовної діяльності, зокрема тим, які визначають сутність судової практики, живляться науковими доробками з приводу принципів права як окремого, важливого та навіть визначального елементу у всій теоретичній системі дослідження правових явищ у державі та суспільстві. Саме поняття «принцип» (від латинського *principium* – «початок, основа») має багато значень. Його розглядають і як вихідне положення будь-якої теорії, науки, світогляду тощо, і як внутрішнє переконання людини, що визначає його ставлення до об'єктивної дійсності, норми поведінки та діяльності, і як основу устрою, механізму його дії. Різноманітність поглядів на трактування принципу права, що зустрічаються в науковій літературі різних часів, зайвий раз підкреслює багатомірність цього явища. Принципи права розглядають як «керівні ідеї, що характеризують зміст права, його сутність і призначення в суспільстві» (С. Алексєєв, В. Леушин, В. Перевалов) [3, с. 100; 4, с. 237]; «загальні положення, керівні ідеї, які отримали втілення у правових нормах», «начала, ідеї, які виступають як вимоги, що пред'являються до права цієї суспільно-економічної формації» (П. Рабінович, В. Нікітінський, Р. Лівшиць, О. Лукашева, В. Козлов, К. Ліванцев, Ю. Ведерніков, В. Грекул) [5, с. 93; 6, с. 31; 7, с. 21–29; 8, с. 212; 9, с. 79].

Отже, під принципами права розуміються основні, вихідні положення, ідеї права як специфічного соціального регулятора. Принципи права можна розглядати як найважливіші, ключові установки законодавця, що виражають юридичну політику держави в основних сферах суспільних відносин. Принципи права позначають устрій і механізм функціонування конкретних галузей і інститутів права. Ці принципи є результатом розвитку людського суспільства (соціуму) від його зародження до наших днів. У цьому сенсі вони постають елементом людської культури.

Важливу роль у створенні системи принципів права відіграють принципи, на яких ґрунтується *судова діяльність*. У цьому аспекті можна приєднатися до дискусії, яка спрямована на пошуки відповіді на питання, чи є принципи судової діяльності принципами права або принципами державної (публічної) діяльності. Зі свого боку, ми виходимо з того, що судова діяльність є видом (формою) державної діяльності. Здається, відповідь на поставлене питання є очевидною: принципи судової діяльності є принципами державної діяльності, оскільки змістовно право (особливо позитивне право) своїм потенціалом не здатне охопити усі аспекти судової діяльності. Наприклад, у будь-якому разі, випадають зі сфери правового регулювання розумова діяльність, оціночна діяльність, морально-етичні та соціокультурні підстави, а також ті елементи судової діяльності, які втілені в суддівській совісті і внутрішньому переконанні суддів. Однак водночас державна діяльність об'єктивно пов'язана із правом, і саме принципи права живлять процес реалізації державної політики в будь-якій сфері. Тому можна говорити про подвійну природу принципів судової діяльності: вони є частиною принципів публічної діяльності суб'єктів влади усіх рівнів та частиною загальних принципів права, на яких ця діяльність вибудовується.

Застосування норм права органами судової влади є центральним елементом судової (юридичної) практики, та, відповідно, правосуддя – сфери державної діяльності, що має вираз у розгляді національними судами усіх категорій справ. Правозастосування становить

каркас судової діяльності і ототожнюється з такими категоріями, як «цінність права», «якість правової системи», «порядок», «безпека», «гарантування прав людини» тощо. У зазначеному аспекті застосування норм права органами судової влади підкреслює соціальну необхідність і є правовою закономірністю, що зумовлює її як один з основних видів правової діяльності загалом. При цьому правозастосування в межах здійснення правосуддя зводить воедино ціннісні характеристики правової реальності, внаслідок чого є необхідним і доцільним елементом будь-якої правової системи.

Забезпечення судового правозастосування як основний засіб контролю над владою має відбуватися своєчасно та особливо ефективно. Ефективність правозастосування, своєю чергою, є критерієм якості виконання роботи, який оцінюється через зіставлення матеріальних дій і піддається вимірюванню результатів шляхом досягнення цілей правового регулювання, прийняття відповідного правозастосовного рішення на основі дотримання принципів правозастосування та забезпечення їх реального виконання. Можна припустити, що принципи правозастосовної діяльності органів судової влади займають *самостійну нішу* в багаторівневій системі принципів судової діяльності, які, своєю чергою, витікають із загальних принципів права, оскільки відправлення правосуддя як специфічна функція держави об'єктивно відбувається на правових постулатах, ідеях, що відображають сучасний рівень суспільства.

З огляду на конституційне положення про те, що загальновизнані принципи є частиною правової системи України, можна припустити, що системний аналіз принципів правозастосовної діяльності органів судової влади, зумовлений конституційними принципами і гарантіями, необхідний для визначення перспектив розвитку правосуддя. Водночас відсутність єдиного тлумачення принципів правозастосовної діяльності органів судової влади разом із такими поняттями, як «принципи правосуддя», «принципи організації судової влади», «принципи судоустрою», «принципи судочинства», критерії їх розмежування, спотворює їх зміст у різних трактуваннях, що може призвести до системних помилок в організації та діяльності судів, особливо в процесі застосування ними норм права.

Відсутність єдиного концептуального підходу в розумінні змісту принципів правозастосовної діяльності органів судової влади спричиняє виникнення практичних проблем в організації та діяльності судів. Для визначення місця, ролі принципів правозастосовної діяльності органів судової влади у побудові правової держави, закріплення і реалізації елементів правової системи варто здійснити їх *систематизацію*. Системний підхід у процесі дослідження принципів правозастосовної діяльності органів судової влади допоможе розкрити важливі зв'язки, виділити компоненти, взаємодія яких дасть змогу відокремити їх як частину системи принципів правосуддя, визначивши функціональні особливості її елементів, оцінити їх місце в системі. У теорії права існують різні підходи до систематизації принципів права, але що стосується принципів правозастосовної діяльності органів судової влади, вважаємо, що тут варто виділяти ті підходи, які підкреслюють специфіку судової діяльності: 1) науковість у правозастосовній діяльності, її зв'язок із правотворчістю; 2) законність правозастосовної діяльності органів судової влади; 3) системність правозастосовної діяльності органів судової влади.

На жаль, загальновизнаний систематизований перелік принципів правозастосовної діяльності органів судової влади не міститься в наукових дослідженнях, хоча можна говорити про те, що він об'єктивно присутній у нормах вітчизняного законодавства. Мова йде, насамперед, про Цивільний процесуальний кодекс України – нормативно-правовий акт, що визначає правові та організаційні параметри діяльності суддів із застосування права. Визначені у п. 3 ст. 2 ЦПК принципи: 1) верховенство права; 2) повага до честі і гідності, рівність усіх учасників судового процесу перед законом та судом; 3) гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; 4) змагальність сторін; 5) диспозитивність; 6) пропорційність; 7) обов'язковість судового рішення; 8) забезпечення права на апеляційний перегляд справи; 9) забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, встановлених законом; 10) розумність строків розгляду справи судом;

11) неприпустимість зловживання процесуальними правами; 12) відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення [10], мають безпосереднє відношення і до правозастосовної діяльності органів судової влади. Нормативне закріплення системи принципів правозастосовної діяльності органів судової влади сприяє забезпеченню інформованості головних учасників правовідносин – суддів, продуктивно впливає на їх правосвідомість. Характерно, що розглянуті принципи правозастосовної діяльності органів судової влади мають нормативне закріплення не тільки в національному законодавстві України, а й у законодавстві багатьох європейських країн, які можна вважати взірцем ефективного судочинства.

Говорячи про принципи правозастосовної діяльності, необхідно мати на увазі, що вони є юридичними орієнтирами, які тим чи іншим чином спрямовують діяльність суб'єктів у сфері правозастосування [1, с. 26]. Принципи правозастосовної діяльності органів судової влади мають велике значення для досягнення цілей правосуддя. На основі системного підходу до розуміння принципів правозастосовної діяльності органів судової влади формується інтегративне судження про правосуддя.

Принципи правозастосовної діяльності органів судової влади, будучи частиною загальних принципів права, розуміються як сукупність понять і постулатів, правил юридичної техніки і логіки, сформульовані у формі стандартів правосуддя. Поняття «принципи правозастосовної діяльності органів судової влади» ще не набуло широкого поширення. Воно використовується в деяких наукових авторських джерелах, однак до теперішнього часу не вироблено цілісного розуміння їх правової природи, змісту та системи. З огляду на практичну спрямованість дослідження цього питання ми вважаємо, що під *принципами правозастосовної діяльності органів судової влади* слід розуміти стандарти, які зумовлюють діяльність суду із застосування норм матеріального і процесуального права та, зрештою, визначають напрям розвитку правосуддя і правотворчості. Сукупність принципів правозастосовної діяльності органів судової влади, залежно від мети їх об'єднання, формує різні їх системи. В аспектах досліджуваної нами теми науковий інтерес представляє вивчення системи принципів правозастосовної діяльності органів судової влади, що складаються з певних елементів.

Досліджуючи конституційні принципи правосуддя, В. Анішіна поділяє їх на загальні і спеціальні. Загальні принципи авторка пропонує розглядати як систему ідей про судову владу як однієї з гілок державної влади, що формує основу статусу суду. До спеціальних принципів, на її думку, слід зарахувати принципи судоустрою, принципи статусу судді і принципи судочинства. Основними в першій групі вона пропонує вважати принципи здійснення правосуддя тільки судом і неприпустимості втручання в судову діяльність, до другої групи – принципи незалежності недоторканності і незмінності суддів. З огляду на те, що судочинство визначає основи діяльності суду із вирішення конкретних справ, до цієї групи пропонується зарахувати принципи змагальності та рівноправності сторін, гласності судочинства, національної мови тощо [11, с. 14]. Такий підхід заслуговує на увагу з точки зору його проєкції на систематизацію принципів правозастосовної діяльності органів судової влади. Деякі зарубіжні автори пропонують власні, часом оригінальні погляди на систему принципів правозастосування органами судової влади. Так, на думку Р. Рафікова, сучасне судове правозастосування, крім загальноприйнятих і безперечних принципів (об'єктивності, доцільності, справедливості, оперативності, змагальності), має підпорядковуватися ще й принципу правозаконності. Крім того, як принцип судового правозастосування, на думку автора, потрібно розглядати ще і неприпустимість безглузлого судового правозастосування [12, с. 8–9].

Система принципів правозастосовної діяльності органів судової влади є єдиною для всіх видів судочинства. Разом із тим ми вважаємо за потрібне брати до уваги викладені погляди на систематизацію принципів судочинства, тому, на нашу думку, *загальні та спеціальні* принципи також можуть виступати як елементи системи принципів правозастосовної діяльності органів судової влади. *Загальні* принципи правозастосовної діяльності органів судової влади мають наукову основу, а також об'єктивно-суб'єктивні передумови щодо їх

застосування. Загальні принципи правозастосовної діяльності органів судової влади резонують із міркуваннями стосовно змісту цього надважливого явища у теоретичних конструкціях усвідомлення права як цінності. Правозастосовна діяльність органів судової влади, насамперед, ґрунтується на загальних принципах, серед яких найважливіше значення мають принципи верховенства права, законності, гласності, гуманізму, соціальної справедливості, доцільності та обґрунтованості прийнятих рішень, презумпції невинуватості, здійснення правосуддя тільки судом, незалежності суддів, рівноправності учасників судового процесу та інші принципи.

Не менш важливими є *спеціальні* принципи в системі принципів правозастосовної діяльності органів судової влади, або, зважаючи на їх правову природу, можна називати їх *функціональними* принципами. Наукові дослідження акцентують на теоретичній природі цього явища, вказують на те, що принцип – це, перш за все, ідея, але у разі застосування права не тільки ідея. Як саме право не зводиться до ідей, а охоплює і норми, і соціальні відносини, так і його принципи виходять за межі тільки ідей і знаходять нормативний та правозастосовний зміст. Принципи застосування права – це, перш за все, ідеї, але також норми і відносини. У цьому проглядається їх функціональний характер.

Суть принципів правозастосовної діяльності органів судової влади права не може бути повністю розкрита у процесі їх розгляду тільки у вузькопрофільному аспекті (ідеологічному чи політико-правовому або лише теоретико-правовому). Самі принципи права, будучи за своєю природною суттю універсальними імперативними приписами, зобов'язують будь-які інші соціальні норми до суворой їм відповідності, тому виступають критерієм їх правомірності. Принципи правозастосовної діяльності органів судової влади, будучи частиною принципів права, спонукають до виконання певних приписів, умовностей, тому так важливо закріпити їх нормативно-прикладний та функціональний характер.

У цьому ракурсі дедалі переконливіше виявляється думка вчених, згідно з якою принципи права варто визначати через поняття «вимога» [13, с. 90–91; 7, с. 63–64]. У цьому разі немає логічної помилки, яка можлива при філологічному трактуванні визначення принципу права за допомогою таких синонімів, як «основа», «основне положення» та ін. До того ж за такого підходу принцип права розглядається як інструмент, який має функціональне навантаження, а не як декларативне твердження. Принципи правозастосовної діяльності органів судової влади, що розуміються суддями як вимога, у функціональному ряду правових категорій стоять на першому місці і мають чимале значення в механізмі правового регулювання відносин, що виникають за участі суду та вимагають застосування норми права.

Висновки. Вивчення принципів правозастосовної діяльності органів судової влади пов'язане з необхідністю подальшого дослідження правових знань про судову владу, визначення основних напрямів розвитку судової системи на сучасному етапі розвитку України як правової держави, її інтеграції до Європейського Співтовариства. Дослідження принципів правозастосовної діяльності органів судової влади має здійснюватися в межах цілісного інституту принципів судової влади, які, своєю чергою, є частиною загальних принципів права. Конституційні положення про самостійність судової влади без визначення концептуальних напрямів нормативно-правової регламентації принципів правозастосовної діяльності органів судової влади залишаються декларативними. Розбалансованість механізму здійснення судової влади істотно зумовлюється відсутністю єдиного концептуального підходу до розуміння змісту принципів правозастосовної діяльності судових органів.

Наукові дослідження принципів правозастосовної діяльності органів судової влади проводилися переважно в контексті застосування спеціальних методів пізнання правової дійсності, пов'язаної із функціонуванням судової влади, тоді як спеціальних робіт на цю тему бракує. Це підтверджує тезу про важливість і широке застосування принципів правозастосовної діяльності органів судової влади з точки зору загальної теорії права. Тому дослідження у цій сфері становлять науковий інтерес з урахуванням своєї фундаментальності, що спонукає фахівців-правників до вивчення сутності правозастосовної діяльності крізь призму дослідження принципів зазначеного явища.

Список використаних джерел:

1. Борисенко М.О. Ознаки та принципи правозастосовної діяльності: теоретичний аспект. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Т. 12. С. 23–28.
2. Капустинський В.А., Волкова І.В. Теоретичні основи судового правозастосування. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 5(32). С. 84–93.
3. Алексеев С.С. Собрание сочинений. В 11 томах. Т. 3: Проблемы теории права: Курс лекций. Москва : Статут, 2010. 495 с.
4. Теория государства и права: учеб. / под ред. В.М. Корельского и В.Д. Первалова. Москва : Инфра-Норма, 1997. 570 с.
5. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права і держави: навчальний посібник. 3-є вид. зі змін. і доповн. Київ : ІСДО, 1995. 156 с.
6. Лившиц Р.З., Никитинский В.И. Принципы советского трудового права. *Советское государство и право*. 1974. № 8. С. 31–39.
7. Лукашева Е.А. Принципы социалистического права. *Советское государство и право*. 1970. № 6. С. 21–29.
8. Теория государства и права : учебник / Кол. автор.; отв. ред. А.И. Королев, Л.С. Явич. Ленинград : Из-во Ленинград. у-та, 1982. 467 с.
9. Ведерников Ю.А., Грекул В.С. Теорія держави і права : навч. посібник. 4-е вид., доповн. і переробл. Київ : Центр навч. л-ри, 2005. 223 с.
10. Цивільний процесуальний кодекс України. *Відомості Верх. Ради України*. 2004. № 40, 41, 42. Ст. 492 (із наступними змінами).
11. Анишина В.И. Конституционные принципы как основа самостоятельности судебной власти : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01, 12.00.02 Москва, 2006. 431 с.
12. Рафиков Р.Р. Судебное правоприменение: теоретико-правовой анализ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Нижний Новгород, 2006. 19 с.
13. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970-1980. URL: http://ukrlit.org/slovyk/slovyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh/вимога

ЛЕВКУЛИЧ В. В.,

кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії
(Ужгородський національний
університет)

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-5-1-7>

ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ РОЗДОРІЖЖЯ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

Філософія права – одна з найбільш динамічних сфер знання сучасності, адже з приводу її різноманітних теоретико-концептуальних аспектів у середовищі фахівців тривають запеклі дискусії. Такий стан речей є наслідком тієї причини, що філософія права – це сфера знань, яка досліджує світоглядну сутність права, його сенс і покликання, тобто те, з яких причин і задля якої мети суспільство формалізує сферу права. Світоглядний діапазон розгляду будь-якого явища є найбільш розлогим і варіативним, оскільки кожен із можливих світоглядних акцентів розкриває

